

з'яўляецца для гэтых колаў каменем сутыкнення (Парэўн.: Слобада 2005). Таму не дзіўна, што спробы апісання трасянкі на аснове больш шырокіх лінгвістычных дадзеных робяцца хутэй за мяжы. У заходнеўрапейскай вытокаваць такіх феноменаў, як беларуская трасянка і ўкраінскі суржык, актыўна абмяркоўваліся ў рамках тэарэтычнай «кантактна-лінгвістычнай» дыскусіі аб змешванні моў, якая прадстаўлена ў розных працах (гл. Мускусен 2000, The mixed language... 2003; Dialect change... 2005). Дадазены аргументы альфенбургскай праверкі і працягам тэзісу, прадстаўлены ў нашым артыкуле (гл. Hentschel, Teschl 2006).

2. Альфенбургскі праект па трасянцы

2.1. Пیلотная фаза. Праведзенае даследаванне носіць пилотны характар і служыць падрыхтоўцы будучага вялікага даследача праекта. Да гэтага сямі ў Баранавічах. Пакуль ёсць 29 затрасянскіх баваўных дыялектаў, якія ўключваюць амаль 3000 выказванняў, што складаюцца ў сярэднім з пяці слоўаформаў. Гэта значыць, што корпус засноўваецца амаль на 16 000 слоўаформаў. Удзельнікі запісаных гутарак – члены адной сям'і, а таксама іх блізкія пакаленне бацькоў, з аднаго боку, і пакаленне дзяцей – з другога. Першыя людзі ва ўзросце 50–60 гадоў. Якіх выдма, гэта пакаленне з вёскі ў горад, у якое сабою «вынаходзіць» трасянку. Другую групу складаюць іх дзеці, якіх сёння каля трыццаці гадоў.

Акрамя таго, сярэд інфармантаў ёсць і прадстаўнікі трасяна, дакладней «нульвога» пакалення. Гэта бабўля, якая не з'яўляецца носбітам трасяні, трасяні можна заўважыць і ў мове гэтай жанчыны, якой 80 гадоў.

2.2. Аб Методыцы. Падчас пилотнай фазы паўсталі некаторыя асновы-эцця марфалагічныя пытанні. Цэнтральным на пачатковым этапе з'яўляецца дадзены. Кожная асобная слоўаформа была падзелена на састаўныя вызначаныя граматычныя прыметы: склоны, роды, ліку ў назоўніках, часу, роду, ліку, асобы і паду ў дзеясловаў і г. д.

Другім галоўным кампанентам праведзенага аналізу – акрамя марфалагічнай характарыстыкі ўсіх слоўаформаў – з'яўляецца аналіз паходжання а сінхроннае паходжанне. Тут маецца на ўвазе не гістарычная з'ямалогія, элементна і структура, неабходна, на наш погляд, вызначыць, наколькі яна з'яўляецца беларускай, а наколькі – рускай. Ставілася мэта высветліць, ці можна назваць адну з кантактных моў асноўнай мовай трасяні, па аналізі мярчыма толькі на аснове апрацаваных гутарак. Зрабіць такі спробаформы і нават для кожнай марфемы дадзенага корпуса неабходна вызначыць, ці можна назваць яе беларускай або рускай. Але, калі мы маем справу з мовамі, блізкімі па паходжанні і структурам, вельмі часта прыходзіцца называць элементны або структурны змешвання маўлення агульным.

У адрозненне ад іншых кантактных сітуацый у канкрэтнай сітуацыі блізкароднасных і па сваёй структуры вельмі падобных моў неабходна апісаны трасяні па розных мадэлях пераключэння кодаў (гл. Мускусен 2000) кіруемся даўма прычынамі. Першы – «прычыны інавацыяны агульны элементна пры вызначэнні паходжання складных моўных знакаў» – праду- педжае наступныя падыходы.

Марфемы з'яўляюцца простымі моўнымі знакамі, якія можна адзначыць так: беларуская руская, агульная. Слоўаформа – гэта ўжо складаны моўны знак. Прыкладзям магчымыя класіфікацыі слоўаформ: (1) беларуская, калі яна складаецца выключна з беларускіх марфем, а таксама (і мы гэта падкрэсліваем), калі яна складаецца з беларускіх і агульных марфем; (2) руская, калі яна складаецца альбо выключна рускі, альбо рускі і агульныя марфемы; (3) слоўаформа лічыцца агульнай, калі яна складаецца толькі з агульных марфем; (4) слоўаформа, у склад якой уваходзіць і беларуская, і руская (а мярчыма, і агульныя марфемы), класіфікуецца як ібрыднаяя слоўаформа. Існуе яшчэ асобы, паты варыянт – тып слоўаформ складаецца, як і трася, выключна з агульных марфем, але ён адрозніваецца ад трасяна і тым, што спалучэнне гэтых марфем у дадзеным слоўаформа жонка толькі ў адной з давох моў. Так напрыклад, беларуская слоўаформа жонка як нейтральны адпаведнік рускай лексемы жона ў цэлым вызначаецца як беларускі элемент. Усе тры марфемы слоўаформы жонка агульныя (г. зн. корань жон-, суфікс -к- і флексія -а). Але іх спалучэнне як нейтральнае выражэнне значэння «жонка» без гутарковай кантэксту – спецыфічна беларуская з'ява. Гэтакаса рускае *посолннх* складаецца з трох агульных марфем *пос-*, *-солн-*, *-ух*, але іх спалучэнне спецыфічна рускае. Такія прыклады *пос-*, *-солн-*, *-ух* але іх спалучэнне спецыфічна рускае. Такія прыклады трасяніцыць альбо ў клас беларускіх, альбо ў клас рускіх слоўаформ.

Прычыны інавацыяны агульных элементна прымянення таксама і да сказаў, дакладней, вызказванняў. Аснову адзкі ў дадзеным выпадку складаюць слоўаформы. Толькі паты варыянт тут не прадугледжваецца, таму што сказы ў адрозненне ад слоўаформ, з'яўляюцца нусстойлімымі спалучэннямі. Такім чынам, і сказы трасяніцыць у адзін з чатырох класаў: яны могуць быць беларускімі, рускімі, агульнымі і, выдма, змешанымі. Такія класіфікацыі важная, каб пазней пасрабаваць апісаць трасянку, выкарыстоўваючы мадэлі пераключэння кодаў. Якіх выдма, варта адрозніваць пераключэнне кодаў унутры сказаў ад іх пераключэння паміж сказами.

Звернем увагу на яшчэ адзін момант, мабыць, самы важны пры вызначэнні паходжання, а менавіта: якія моўныя асаблівасці варта ўлічваць пры вызначэнні марфем, слоўаформ і гэтак далей як беларускіх, рускіх або агульных. Тут мы выкарыстаем «прычыны інавацыяны фанетыкі» – не будзем ўлічваць фанетычны асаблівасці пры вызначэнні дадзенай марфемы або слоўаформы як беларускай або рускай. Такі падыход з'яўляецца умоўным, мэта якога – размежаванне трасяні і беларускага акцэнта ў рускай мове, гэта значыць адрозненне інтэрферэнцыі на ўзроўні фанетыкі і фаналогіі, з аднаго боку, і на больш глыбокіх узроўнях – з другога. Аб фанетыцы сабранана матэрыялу можна сказаць толькі тое, што яна носіць пераважна беларускі характар. Гэта значыць, што мы не прымаем да ўвагі наступныя фанетычны асаблівасці той або іншай мовы: а) бел. жаканне рускай фанетычнай асаблівасці той або іншай мовы: і рус. [дзьял, бел. жанне (жанне), б) бел. цеканне/дзеканне і рус. палатальныя [т'] [д'] а) бел. выключна непалатальны [р] і рус. палатальны [р'] [д'] і рус. фрыкатывунае [л] і рус. выбухное [л], д) бел. непалатальныя [ч], [ш] і рус. палатальныя адпаведнікі.

З гэтага адрозненню на дадзеным этапе мы ўлічым толькі тыя, якія дагучацца марфалагічнага ўзроўня. Напрыклад, слоўаформы дзяслова *быць/быль* у другой асобе адзіночнага ліку будучага часу мы вызначаем як агульныя слоўаформы незалежна ад таго, ці была яна вымаўлена *будзеш* або *будэш*, таму што гэта заканамернае фанетычнае адрозненне паміж беларускай і рускай мовай. Слоўаформа тато ж дзяслова ў форме тато ж беларускай і рускай мовай. Слоўаформа тато ж дзяслова ў форме тато ж «правільная» або «па-руску» *будзе* (незалежна ад таго, ці вымаўлена яна «правільная» або «па-беларуску» *будзет*) вызначаецца як спецыфічна руская. Прычынай такой кваліфікацыі служыць адсутнасць гука [т'] у канчатку беларускай слова-

формы, жыю нельга апісаць як заканамернае фанетычнае адрозненне паміж дзясюма мовамі. У дадзеным выпадку мы маем справу з феноменам марфаналагічнай рэпрэзентацыі рускага канчатка з аднаго боку, і беларускага і бел. жыюць. Дадзеная міжмоўная эпізодычная заканамернасць на кантрэсе значыць рус. [т] – бел. [ц]. Адрозненне тут не такое выдасючанае як папярэдняе, гэты рус. палаталянае [т], а не непалаталянае [т].

2.3. Папярэдняе вынікі. Асноўным пытаннем з'яўляецца наступнае: у якой ступені шэраг колькасных вынікаў атрыманых у адпаведнасці з вышэй-апісанымі прычынамі, а таксама спробы іх інтэрпрэтацыі.

2.3.1. Доля спецыфічна беларускіх, спецыфічна рускіх, агульных і гібридных споваформаў. Паводле апісаных прычынаў, палова з 15 890 споваформаў (на частотнасці ўжывання) класіфікуецца як «агульныя» споваформы, пры гэтым рускія споваформы (28 %) у пэўнай ступені пераважаюць над беларускімі (21 %). Адназначны цікавы факт – у сабраных матэрыялах назіраецца зусім нязначная колькасць гібридных споваформаў: толькі адзін працэнт з амаль 16 000 споваформаў, што сведчыць пра золь-што будзе ў маўленні носьбіта трасянкі, прынамсі, у межах споваформаў, беларускіх або спецыфічна рускіх. Падобная з'ява назіраецца і ў кантэксце прыназоўнікаў як, напрыклад, *кроме, между, через* у адпаведных прыназоўніках гэтых групах альбо велімі рэдка, альбо наогул не назіраюцца пэўнае з іншай мовы.

2.3.2. Гібридныя споваформы. Сярод гібридаў значна пераважаюць (96 % з 122 прыкладаў) спалучэнні з рускага кораня і беларускага канчатка або суфікса: *большы, (не) крыльцы, панарваляса, прыгатавае, улачыночы сённяшнне, яна*. Гэта першая прыкмета таго, што граматычныя, фармаўтваральныя марфемы ў трасянцы хутэй маюць беларускае паходжанне, а лексічныя, гэта значыць карані, больш падпадаюць пад рускі ўплыў. Такое становішча адпавядае і меркаванню прафе са Г.А. Цыхунца, які ў размове назіраюцца агульныя заканамернасці запазычванняў.

2.3.3. Доля беларускіх, рускіх і агульных марфем у споваформах беларускай мовы, які ў большай ступені запазычае рускія марфемы, то ўтвараюцца. Што гэта значна часцей каранёвыя марфемы, чым форма-

Квантыфікацыя марфем як «рускіх», «беларускіх» або «агульных»

Марфэма	бел. %	рус. %	агулн. %	колькасць марфем
Корань	5	19	76	6187
Фіксак	13	8	79	5203

Калі сярод «лексічных» марфем (напрыклад, сярод каранёў назоўнікаў і прыметнікаў, а таксама дзясюмоваў) пераважае рускі элемент над беларускім, то сярод фіксак (рамаматычных марфем) – беларускі элемент над рускім. У нашых матэрыялах назіраюцца яшчэ і іншыя ўказанні на напунасаць агульных заканамернасцей запазычванняў: Доля рускіх запазычаных у назоўніках вышэйшых, чым у дзясюмоваў і г. д.

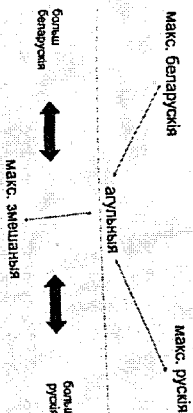
2.3.4. Доля беларускіх, рускіх, агульных і гібридных споваформаў у прадстаўнічых розных пакаленнях. На аснове колькасных судносін споваформ рознага паходжання («паходжання») ў вышэйпрадстаўленым значэнні назіраюцца таксама цікавыя адрознненні паміж пакаленнямі. Парунаем дадзеныя трох «цэнтральных» інфармантак пілотнага этапу работ:

Таблица 2

Інфармантак	калькасць споваформаў			
	бел. %	рус. %	агулн. %	гібр. %
Бабуля	43	7	48	2
Маці	23	25	51	1
Дачка	15	35	50	0
				311
				6231
				3674

Першае цікавае назіранне наступнае: доля агульных споваформаў ва ўсіх трох інфармантак аднолькавая і складае прыкладна палову ўсіх споваформаў. Мяркуюцца, што гэта адпавядае агульнаму аб'ёму супадзення беларускіх і рускіх споваформаў. Адназначны другі важны момант: доля беларускіх споваформаў прыкметна змяншаецца ў залежнасці ад пакаленняў: у бабуні моцна пераважаюць беларускія споваформы над рускімі, у маці мы назіраем раўнавагу беларускіх і рускіх споваформаў, у дачкі рускія споваформы пераважаюць над беларускімі. Прыведзеныя факты дазваляюць інтэрпрэтаваць трасянку гэтай сямі, як паступова пераход з беларускай мовы на рускую.

2.3.5. Узровень сказа (выказвання). Я.В. Галаўко, вядомы прадстаўнік кантактнай лінгвістыкі, бачыць у трасянцы і суржыку феномены пераключэння кодаў (гл. Галаўко 2001). У нашым артыкуле (гл. Непішчел, Тешч 2006) мы паказалі развіццё трасянкі ў кірунку «змяшчэння кодаў» (language-mixing) у разуменні П. Аўэра (гл. Аўэра 1996). Прыкладзём некаторыя дачыны. Больш як адна трэць ўсіх сказаў (37 %) утрымае сабой змяшчаныя сказы: яны ўключаюць як спецыфічна беларускія споваформы, так і спецыфічна рускія (у большасці выпадках і агульныя). Гэтыя выказванні траба даследаваць з пункту гледжання мадэляў пераключэння кодаў, прычым пераключэння ўнутры сказа. Аднак у большасці выпадкаў мы маем справу з пераключэннем кодаў паміж мовамі. Сустрэкаюцца і сказы, якія складаюцца выключна з агульных споваформаў. Іх можна назваць агульнымі сказамі, магчымымі – маркуючы па іх марфемным складзе – у абедзвюх кантактных мовах. Яны складаюць 10 % а ўсіх сказаў, у той час як беларускіх сказаў у два разы больш (20 %), ад усях сказаў, у гэты час як беларускіх сказаў у два разы больш (20 %), ад усях сказаў – у тры разы больш (33 %). Але варта зазначыць, што агульныя рускія або руская споваформа (або нават марфэма) і дзясюць агульных споваформаў, з'яўляюцца паводле нашага азначэння адпаведна беларускімі або рускімі. Тое ж становішча склалася і з гібриднымі сказамі – такімі, у склад якіх уваходзіць хоць бы адна беларуская і адна руская споваформа і дзясюць агульных. Іншымі словамі, тут мы маем справу з трохмоўнымі кантынгуама.

Паступовае адрознненні і падабенствы паміж выказваннямі ў размовах на «трасянцы»

У цэнтры знаходзіцца стопрацэнтны агульны сказы, у канцы першага вэктара – «максимальна» беларускія сказы, у канцы другога – «максимальна» рускія сказы, у канцы тэтрэцяга – «максимальна» гібридныя сказы. Унутры

гэбрыднх сказаў мы зноў маем справу з кантынентумам. Тут голуць пераважальна альбо беларускія, альбо рускія словаформы, або іх суданосныя голуць быць урэнаважаныя.

2.3.6. Форматўваралныя марфалогія. Як вядома, спражэнне дзяслоўваю канчаткам траціа асобы адзіночнага і множнага ліку: адз. лік бел. *-е / -а / -з - рус. -ет / -ят / -ыде* – рус. *-ит / -ят*; бел. *-ць* – рус. *-ст (-ств)*; мн. лік бел. *-юць - рус. -ют*; бел. *-яць* – рус. *-ят*.

Табліца 3
Навунасьце «беларускія» або «рускія» флексіі у формах розных лікаў

Лік	Бел. %	Рус. %	Колькасць флексіа
Адзіночны	7,4	26	337
Множны	50	50	117

Цікава тое, што колькасця суданосныя беларускія і рускія флексіі у адзіночым і множным ліку рэзка адрозніваюцца: у адзіночым ліку гэтыя суданосныя складаюць тры да аднаго на карысьць беларускіх флексіа, у множным ліку на зрэаца раўнавага.

Гадобная з'ява сустракаецца і ў склаенні прыметнікаў у адзіночым ліку. Фармальныя адрозненні ў флексіах датычацца перш за ўсё назоўнага атаксама вінавальнага, які, як вядома, суданосны бел. [VV] рус. [VV], з родным, і, нарэшце, меснага (бел. *-ым / -ім*, рус. *-ом / -ем*). Паказальныя ў сувязі з гэтым тры наступныя факты:

Табліца 4
Навунасьце «беларускія» або «рускія» флексіі у формах розных склаенаў

Наз.	Бел. %	Рус. %	Колькасць флексіа
Род. Дав. Віл. Тв.	67	33	97
Месч.	49	51	61
	23	77	48

(а) у назоўным склоне беларускія флексіі пераважаюць над рускімі, іх колькасця раўнавага, (б) у родным і вінавальным склоне назоўнага флексіа над беларускімі, іх суданосныя – чатыры да аднаго. Можна далучыць наступную інтэрпрэтацыю. У так званых немаркіраваных выпадках, гэтыя значыць у адзіночым ліку спражэння дзяслоўваю і ў назоўным склоне склаення прыметнікаў, беларускія флексіі захоўваюцца значна лепш, чым у маркіраваных. Гэта праява агульнай заканамернасці ўнутрысклаеннага зменнага змянення. У маркіраваных прамацічных канчатках прамацічных зменнага адбываюцца хутэй. Вядоўна перавага рускіх канчаткаў у прысклаеннасьцю ўнутрысклаеннага развіцця. Ужыванне рускіх флексіа прыметніка па схеме фармальнай дыферэнцыяцыі набліжаецца да ўзору склаення назоўнікаў. Такім чынам, у трасянцы дзямінчаюць і заканамернасьці ўнутрысклаеннага змянення мовы.

3. Заклічэнне

Гапоўнай мэтай артыкула было паказаць, якая роду даследаванні плануе правесці альбэнбургская спавістка ў галіне беларуска-рускіх моўных кантактаў. Вядома, на будучых этапах работ плануецца ўлічваць і фанэтыку, і фаналогію, і сінтаксіс, і лекскалогію. Акрамя таго, далей будзе прааналізаваны ўплыў такіх фактараў, як тама размоў, склад суразмоўцаў і г. д. Але можна ўжо цяпер зрабіць наступную ацэрковую выдону: трасянка не з'яўляецца аднастайнай з'явай, такасама як і тыя, хто размаўляюць на трасянцы.

сёння ўжо не ўяўляюць сабой аднастайную прамацкую групу. У маўленні на трасянцы назіраюцца розныя заканамернасці дынамчнага развіцця мовы: як, напрыклад, заканамернасці запазычвання ўнутрымоўнага развіцця пасувага пераходу з адной мовы на другую, заканамернасці, тыповыя для вывучэння замежнай мовы і г. д.

ЛІТАРАТУРА

Головак Е. В. Переключение кодов или новый код? // Труды факультета этнологии Европейского университета. СПб., 2001. Вып. 1. С. 298–317.
 Мельковская Н. Б. Языковая ситуация в Беларуси: Этнические коллизии двусторонней // Мельковская Н. Б. Беларуская трасянка і украінскі суржык: этнічнага субстандарта в их отношении к массовой культуре и литературным языкам // Проблемы историко-лингвистических исследований. Вып. 7. Сборник научных статей. Киев, 2005. С. 109–115.
 Мельковская Н. Б. Язык в роли идеологии: национально-символические функции языка в белорусской языковой ситуации // Мобильность и Grenzen der Standardisierung slavischsprachiger Sprachen in der Gegenwart. Göttingen, 2002. S. 124–141.
 Слобода М. Катэгоры «трасянка» і «эксклозивізма» як дыскорупцыя аб'екты: іх паходжанне і ужыванне ў сучасных беларуска-расейскіх і славацка-часкіх дыялектах. Даклад на IV міжнародным кангрэсе беларусістаў? Мн., чэрвень 2005 (у друку).
 Цыхун Г. Козалізаваныя прадукты. Трасянка як аб'ект лінгвістычнага даследавання // Асхе. 2000. Вып. 6. С. 51–58.
 Авет Р. From code-switching via language mixing to fused leeds: Toward a dynamic Urology of bilingual speech / bilingualism and Linguistic Structur. Freiburg, 1998. Iss. 6.
 Dialect change: convergence and divergence in European languages. Aвет Р., Ninkens F., Kerzwiller P. (eds). Cambridge, 2005.
 Hentschel G., Tesch S. Tasiianka: Eine Fallstudie zur Sprachmischung in Weißrussland // Stern D., Voss C. (eds.), Marginal Linguistic Identities. Studies in Slavic Contact and Borderland Varies. Wiesbaden, 2006. S. 213–243.
 Мухомел Р. Bilingual Speech. Cambridge, 2000.
 The mixed language debate. Maras Y., Bakker P. (eds.). Berlin, 2003.
 Тыхун Н. The Linguistic Situation and Mixed Language Forms in Belarus // Baltica Tomquist-Plewa, Nisloy, Language and Society in the Borderlands of Europe. Ukraine and Belarus in Focus. Sekel Bookshop, 2006. P. 61–75.
 Пастуў у раздзеле 26.01.07

Гед Генцаль – прафесар кафедры славянскага мовазнаўства Альбэнбургскага ўніверсітэта (Германія), старшыня камітэ па моўных кантактах пры міжнародным камітэце спавістка **Селіапа Тэйл** – мадоўцы навукова супрацоўнік кафедры славянскага мовазнаўства Альбэнбургскага ўніверсітэта (Германія).

Н. Б. МЕЛКОВСКАЯ
ТРАСЯНКА У КАНТЫНУМЕ БЕЛАРУСКА-РУСКІХ ДЫАЛЕКТАў:
ХТО І КАПІ РАЗМАЎЛЯЕ НА ТРАСЯНЦЫ?

Выяленыя размовыя прызнакі трасянки як субстандартнага хаўтурнага крэолізацыянага беларуска-рускага рэчы, павольна-шыя протывапаставілі трасянку другім размовічным дыялектам Беларусі, садер-жаўш дэфэрэнцыяцыюшае павеліна абок размаў в разных прадрыках. Аналіз чэтыр-х дыялектных тэкстаў (із двух рэгіёнаў Беларусі) паказвае, што доля лексікасыі трасянка в трасянчон рэчы колеблется в інтэрвале от 69 % до 33 %, при среднем величине в 46 %.

«Tasiianka» is a substandard chaotic creolized Belarusian-Russian dialect. The paper discovers linguistic features allowing to oppose Tasiianka to other types of dialects of the both languages in different proportion. The analysis of the four dialect texts (from two Belarusian regions) proves that the percentage of distinctive Russian lexemes in Tasiianka oscillates in interval from 33 % up to 69 % with 46 % as an average mean.

1. Паходжанне трасянки. Трасянка – гэта мноства субстандартных дыялектаў якія ўтрымліваюць у розных прапорцыях рысы беларускай і рускай моў. Ужыванне трасяні абумоўлена русіфікацыяй беларусаў пасля ўключэння Беларусі ў склад Расійскай імперыі (у выніку падзелу Рэчы Паспалітай у 1772 і 1793 гг.). Беларуская трасянка з'яўляецца хаўтурна